

В.І.Падак

„МУКАЧІВСЬКИЙ ПСАЛТИР" В ОЦІНЦІ ВЧЕНИХ-СЛАВІСТІВ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Праця над цією статтею забрала з нас цілком роки - від перших невеличких знахідок до повної систематизації всієї інформації, до так чи інакше стосується абсолютно невідомої на сьогодні сторінки дружніх стосунків та наукових контактів захарпатського історика та письменника А.Ф.Крालицького (1835-1894) з видатним російським славістом, академіком І.І.Срезневським (1812-1880), відомим вченим із Львова А.С.Петрушевичем (1821-1913) та науковцем з Санкт-Петербурга, учнем славіста З.І.Ламанського, маловідомим (лишилося по собі незначну кількість праць) істориком І.І.Соловєвим (1853-1902). Мова йде про науковий аналіз стародавнього рукопису псалтира, який довгий час був власністю бібліотеки Мукачівського греко-католицького монастиря на Чернечій горі і від цього отримав назву „Мукачівський псалтир". Книгу він зберігався в Закарпатському державному краєзнавчому музеї і до останніх часів (про це в кінці статті) був одним з двох найдавніших (і безцінних) рукописів, виконаних на пергаменті. Друга книга - це „Ужгородський полуустав", детальний опис якого подав О.Колесса /1/. Ймовірно також, що саме цей рукопис („Ужгородський полуустав") визначив під час перебування в 1842 році на Закарпатті І.І.Срезневський, який згадує, що в семінарській бібліотеці Унгвара знайшов „пергаментний рукопис" /7, с.317/.

Скільки пристрасей точилося навколо цієї проблеми під час пошуку архівів, скільки радощів викликала кожна, бодай, невеличка знахідка, скільки разів пошук заходив в глухий кут і вже здавалося, що ніколи не зможемо розкрити цю таємницю ХІХ століття! Про це ми розповіли в статті „Слідом загубленого листування (Невідомі листи А.Ф.Кралацького до І.І.Срезневського)", яку надрукувала „Закарпатська правда" /5, с.4/ і передрук якої зробив журнал „Дукля" /6, с.62-64/.

але лишню пристрасей та емоцій на порозі цього дослідження! Віддамо перевагу скупим науковим фактам та висвітлимо тему в хронологічному порядку.

Бібліотека Мукачівського монастиря була відома далеко за межами краю. Вже за часів єпископа А.Бачинського (1732-1809) во-

на налічувала значну кількість томів. І.Франко в статті „Визначна українська література" з цього приводу зазначав: „Бачинский ... зібрав в Мукачеве духовну семинарію и собрал для неї бібліотеку старопечатных и рукописных книг, состоящую из 9000 томов" /13, с.310/. Хоча б приблизної кількості фондів цієї бібліотеки на кінець ХІХ століття навести не можемо, але, безперечно, була вона найзначнішим культурним осередком русинів-українців Закарпаття:

З 1863 і до смерті (в 1869 року - на посаді (гумена) в Мукачівському монастирі жив і працював відомий в ХІХ столітті історик, етнограф та письменник А.Ф.Кралацький. Фактично, саме він виконував обов'язки бібліотекаря; знарядки його наполегливості та активності в цей час бібліотека постійно поповнювалася новими надходженнями з Росії та України.

Саме А.Кралацький в 1863 році, зорядившись фонди, розшукав перед неатрибутованих рукописів цієї бібліотеки один, про який одразу ж повідомив наукову громадськість через львівську газету „Слово", де була надрукована його інформація під загальною назвою „От Муйкач" /9/. Дописувач сповіщає, що з монастирської бібліотеки зберігався писаний на пергаменті „Псалтир". Він додає також невеличкий зривок письма і звернувся до галицьких вчених із пропозицією дослідити цей стародавній рукопис.

Після публікації А.Кралацького рукопис псалтира довгий час лишився непоміченим вченими. Здається, тільки А.С.Петрушевич зі Львова звернув на нього увагу, але оскільки самого рукопису або копії, як він згадував пізніше, в нього під руками не було, він пройшов повз цей рукопис, зазначивши для себе, що мова йде про рукопис з числа середньо-болгарських /10, с.452/.

Кілька разів цей рукопис А.Кралацький вказував російським мандрівникам, які на певний час зупинялись на відпочинок в монастирі, зокрема, професору Київського університету Олександровичу Русову, аж поки не звернувся листом до І.І.Срезневського.

Звернення до І.Срезневського не було випадковим. По-перше, це влітку 1842 року російський вчений відвідав Ужгород та Мукачів під час довготривалої подорожі по слов'янських землях. Тоді вчений познайомився з М.Личаєм та О.Духновичем, працював над письмовими джерелами із захарпатських книгозбориць, вивчав творчість А.Довговича і В.Поповича. Він зумів зібрати багатий матеріал з історії, мови, фольклору Закарпаття, свідченням чому служить його велика праця „Русь Угорская" /11/.

но-друге, а Кралицькому був добра відомий загальний напрям праці російського вченого, про що довідуємось з зміщеного в 1867 році під псевдонімом невеликого біографічно-бібліографічного нарису „Измаил Иванович Срезневский" в ужгородській газеті „Сѣтъ", в якому він високо оцінив працю вченого: „Между корифеев славянских наук самое видное место занимает Измаил И. Срезневский, профессор императорского университета С. Петербургского. Имя от больше уже годов известно ученому миру собственно по качеству славянских языков: истории, археологии и филологии делывается именам Шафарика, Гьнки, Копитара, Караджича и иных, которых Срезневский... был искренним другом" /2/.

Даві А. Кралицький перелічує, іноді не точно вказуючи назву, не претендуючи на повному охопленні, основні наукові праці І. Срезневського, такі як „Сказания о святых Борисе и Глебе", „Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы", „Грамота великого князя Мстислава и сына его Всеволода новгородскому князю монастырю", „Задонщина великого князя господина Дмитрия Пвановича", „Запорожская старина", „Украинский альманах", „Мысли об истории русского языка" та інші.

Про те, що між І. Срезневським та Ігуменом з Мукачевь певний час існувало листування, ми довідались зі статті „Мукачевская псалтырь XV века", надрукованої, децю пізніше, самим А. Кралицьким в ужгородській газеті „Карпат" за 1884 рік: „Я об этой псалтыри (открытой мною 1863 г. в храме монастырской библиотеки) упоминал уже перед парю годами на страницах „Карпаты", что именно представил один одертый лист в С.-Петербургскую Императорскую академию, на рассмотрение ее академиком Измаилом И. Срезневским. Почему завязалась между нами переписка. Результатом ее было, что псалтырь оценена по древности не раньше XV века" /3/.

Про долю цього листування довгий час не було ніяких відомостей. Вгублений слід нам вдалось відшукати в Москві в Центральному державному архіві літератури і мистецтва (ЦГАЛИ). В справі під назвою „Письма А. Кралицького И. Срезневскому..." знаходяться чотири листи. Подасмо їх нижче з деякими коментарями /12/.

Перший лист був відправлений з Мукачевь 23 травня 1876 р.

23 мая 1876 г. Мункач в Венгрии
Инокентивый Государь!

Хотя я не имею чести знать Вас лично, не имею Вашего адре-

са, пишу же на авось - достанется ли Вам настоящее мое письмо или нет? А вот в чем дело.

В нашей монастырской библиотеке находится старинный харьковский псалтырь, писан свободной рукой четко. Начальные буквы каждой изначо разрисованы синелью и позолотой, вместо буквы У или У стоит Ж, значки препинания . и : - На заглавии есть картина, изображающая сидящего Спасителя, которому вручает ангел какое-то лицо в шапке, на заднем плане стоит св. пр. Давид. На споды картины есть следующая подпись: „Прииди Гди прииди раба твоего Яа Логофета".

Прозвжающие русские, осматривая эту древнюю рукопись, говорят, что она родной брат Туровского евангелия XI столетия. Мы в этом толку не знаем, а потому нам советовали обратиться к Вам, Инокентивый Государь. Если это письмо мое найдет Вас и Вы сообщите мне свой адрес, я готов переслать Вам из этой пергаментной рукописи 4 листа Моисеевых песней, которые как знаток разобрал, думаю что нечто откроется важного для науки археологической. В заключение примечая, что из песней Моисеевых только 4 листа сохранилось, прочее выдерто, псалмы все целы.

При сем примите мое глубочайшее уважение, с которым остаюсь Ваш покорный слуга

Анатолій Кралицький,

ігумен монастыря Мукачевского.

P. S. На днях был у нас Киевский профессор Александр Александрович Русов, он тоже осматривал эту рукопись и может больше сказать Вам об ней.

Первый лист цікавий ще й тим, що на звороті зберігся автограф І. Срезневського - чернетка його відповіді на лист. Почерк важко розібрати, але по уривках речень можна припустити, що І. Срезневський вказує, на які елементи рукописного псалтыря слід звернути увагу. Тут же він посилдовється на прізвище відомого російського філолога Н. І. Греча. В кінці свого листа російський вчений приписує: „адресуйте... Вам так: в Петербург (далі - кілька слів закреслено) в Правление Академии наук для... Его превосходительству г. Члену Академии наук Т. Я. Сов. Из. М. Срезневскому. Многим меня обяжете сообщением одних и других..." /12, стр. 2/.

Очевидно, пропозиція ігумена зацікавила російського вченого, бо вже 2 червня він відправляє у Мукачевь відповідь.

Другого листа А.Кралецький відіслав у Петербург 8 червня, до нього додав, як і обіцяв у першому листі, чотири листи Мойсеєвих пісень.

8 (20) жовтня 1876 г. Мукачево в Венгрії
Ваше Превосходительство!

Вчора отримав я дражайше письмо от 2-го жовтня и спешу отче-
тити вам на него по некоторым вопросам.

В [150] псалмов записаны на 144 листах пергамента одной
и той же руки почерка. На песней Мойсеєвых остались только те
4 листа, которые здесь прилагаю, остальное, кажется, вырезано.
Пергамен по виду и цвету желтоватом одинаков, но перебирая ли-
сты меж пальцами, можно заметить, что одни тонше, другой потонше.
Почерк одинаков по всей тетради, так также и подпись под кар-
тинкой одной руки.

Псалмы не суть поделены на кафизмы, а только на 75-ом ли-
сту перед 63 [77] псалмом есть следующая надпись:

קלל. ראשומי לאפוב. 63

Над псалмами суть таковыя, и [а]пр[имер]:

Чал Г. егда убеже от лица авесакима сына своего.

Чал М. егда измени лице свое пред авителехом и отпусти
его и отиде.

Начальные буквы псалмов тройко раскрытены, одни синими,
другие красными чернилами, а некоторые целком вызолочены.

Псалом 90-ий Еквивий з помощи зыняго подписан буквою не
У. а Г: так дальше псал[ом] Благо есть исповедатися ЕД
даже до 99-го Вскляните ЕД.

Внутри некоторых строк, кажется на трех местах, следна
почистка ножем, потому что одно дважды писано, и [а]пр[имер]
"обери стопа моя воствах твоих"

В псалме 104 на споде подписано, что выше оставлено:
и поядова воствах твоих вт земли их.

Вот сколько могу сообщить Вашему Превосходительству насчет
рукописи. При сем остаюсь с глубочайшим почитанием
Вашим покорным слугою

Анастолій Кралецький, игумен.

На другой лист відповідь із Петербурга не надійшла, тому
на червня Кралецький надіслав Срезневському третього листа.

30 жовтня (12 жовтня) 1876 г. Мукачев в Венгрії
Ваше Превосходительство!

8 (20) жовтня имел я честь препроводить к Вам часть хараей-
ской известной рукописи (4 листа Мойсеєвых песней) для пересмот-
ра и обсуждения древности ее, - да не знаю, получили ли ее, Ваше
превосходительство, либо нет. Я послал рекомендацій (застрахо-
вано). С посылками всяко случается - для того прощу уведомить
меня о получении или неполучении, так как з последнем случае я
буду посылку рекламировать.

Если бы эта посылка понадобилась Академии наук, я не прочь
бы уступить ее Академии за вознаграждение книжкам, казенным
Академии, для нашей библиотеки.

Остаюсь с глубочайшим почитанием Вашего Превосходительства
покорный слуга

Анастолій Кралецький, игумен.

Після цього листування тимчасово перервалося, аж поки
А.Кралецький, який постійно передплачував періодичні видання з-
Росії, в газеті «С.-Петербурзькі вѣдомости» не прочитав наступ-
не повідомлення: «Нам доставлены сведения о заседаниях отделений
русского языка и словесности Академии наук в апреле-октябре...
Доложено, что игумен А.Кралецький, послав часть хараейской руко-
писи (четыре листа Мойсеєвых песней), предлагает уступить ее
Академии за вознаграждение академическими изданиями. Положено,
принять рукопись, выслать игумену Кралецькому задания отделения»
/В, с.2/.

Останнього листа А.Кралецький відправив з Мукачева
27 грудня 1876 року.

Мукачев в Венгрії 27 декабря (8 января) 1876 (1877) г.
Ваше Превосходительство!
В № 334 «С.-Петербурзьких вѣдомостей» я читал о заседаниях

отделения русского языка и словесности императорской Академии наук за месяцы апрель-октябрь, в котором собраны рукописи, принятые посланною мною харькейною рукописью (четыре листа Исайевых песней), выслать в виду вознаграждения за нее изданию императорской Академии.

Извещая Ваше Превосходительство, а также через Вас и императорскую Академию, что означенную посылку упомянутых книг имп. Академии я доселе еще не получил.

Касательно других рукописей - я еще поровою в нашем архиве и, если чего открою - не премедлю уведомить Вас.

Оставсь с глубоким почтением

покорный слуга

Анастолій Кралицкий,
игумен.

Згадувані в цьому листі академічні видання А.Кралицкий отримав з Росії, змовірно, лише у 1878 році. Про це довідуємось з його власноручного надпису «А.Кралицкий, 1878» на 3-9 томах «Известий императорской Академии наук по отделению русского языка и словесности» (СПб, 1854-1861).

На жаль, листи І.Срезневського до А.Кралицкого в архівах не виявлені. Вони могли б більш детально розповісти про результати оцінки «Мукачевського псалтиря», підготовлені «палким славнолюбом» з С.-Петербургу. Сам Ігумен Кралицкий висловився дуже скупо: «псалтирь оценена по древности не раньше XV века» /3/.

Зацікавленість російських вчених «Мукачевським псалтирем» на цьому не припинилась. Про це довідуємось з статті А.Кралицкого «Мукачевская псалтирь XV века»: «Четыре года тому назад * предпринято в России издание на французском языке «Собрание рисунков начальных букв и вставок древних рукописей и инкунабул». Меня просили дать рисунки начальной.букв к нашей мукачевской псалтири, что и в моем руки - и сделал. Сборник с рисунками появился, а так как по обычаю всех европейских академий, обменивающихся между собой экземпляры своих научных изданий, то в таком случае состоит и наша Будапештская академия с С.-Петербургской: ибо дух идеал хочет дышать! Для науки не существует политико-географических пределов. - Довольно того, обменный экземпляр получено

* Измовірно в 1880-1881 роках.

в Будапеште, в котором были отмечены начальные буквы и нашей Мукачевской псалтири» /3/.

Визитки російським вченим листи про наукову та історичну цінність псалтиря з Мукачевського монастиря розповсюджуються в Європі, до складу якої входило Закарпаття. Тому під час проведення зими 1882 року в Будапешті бібліографічної виставки її організатори зажадали виславити від північно-східної Угорщини саме цей рукопис.

Сталося так, що на цю виставку був запрошений з Росії мовознавець І.І.Соколов. До цього часу йому не доводилось бачити цього псалтиря; він його зацікавив. І.І.Соколов живив всебічний інтерес, надрукований в Росії в 1883 році. Нижче подасмо його наукове заключення:

«Рукопись пергаменная, в 4^о малого формата, без переплета, состоит из 18 тетрадей, слабо и не в порядке перешитых... Тетрадь во 6 листов, кроме первой, в которой 6 листов, всего 142 листа или 284 страницы...

Пергамен рукописи довольно грубой, местами досыщенный, местами шероховатый и сильно потертый, так что чтение некоторых страниц становится затруднительным. Чернила бледноваты, водянисты. Обрез рукописи совсем почерневший, местами на пергамене остаются следы восковых пятен и помарки позднейшими чернилами. Лежа у корешка и обреза одинаковы, а сверху и снизу не равны: сверху текст начинается очень высоко, отступая лишь одну строчку от обреза, а снизу оканчивается высоко, на вершок от обреза. Расстояние между строками одинаково, в каждой по 23-24 буквы.

Написания псалмов все сделано красными чернилами, довольно бледными, а строку, вошед за окончанием псалма. Счисление хайлим и псалмов одинаковое - посредством кирилловских букв под знамен. Начальные буквы псалмов очень крупны, длиною в 6-7 строк, цветом красные и золотые, частью разноцветные с золотом, узорчатые... На первой странице рукописи находятся заметки другими чернилами, позднейшего происхождения: на русинском языке кирилловскими буквами 116 псалом... Затем другой рукой по славянски...

На чотирьох сторінках сургучна печатка Мукачевського монастиря. На обороті першого листа во всю сторінку написане креслом одне зображення. На зелено-голубою фоні, значительно выдвинутой, он средние представлен сидящий на троне Иисус Христос, держащий в левой руке книгу, а правую благословляющий подходящих к нему коих лиц: впереди кто-то коленапреклоненный в длинной одеж-

де коричневого цвета, в оде тулуга или армяка, с меховым откинутым воротником и в темнозеленой шапочке, вылодобие чалми, с золотыми прошивками, подносит закрытую книгу. За этой фигурой стоит царь Давид в венце, с лирой через плечо; в правой руке он держит сверток, на котором написано по-славянски начало 1-го псалма, а левой делает указательный жест, как бы препоручая коленипреклоняющего подносителя книги. Над І.Х. и царем Давидом написаны их имена, а над третьей фигурой нет никакой надписи. Под рисунком подпись рукой и почерком рукописи: Примми: ГИ аркоменте раба твоего ІW логофета...

...Что Мукачевская псалтырь валахского происхождения - это весьма вероятно, и миниатюра с Иоанном Логофетом наводит на это предположение. В рукописи нет ни реальных рисунков, ни сербизмов; прописанные так называемое среднеболгарское, но с особенностями, характеризующими валахских писцов... Мукачевская псалтырь, как видно будет из последующего, сохранила в замечательной для списка XV века степени многие черты древнеславянского языка и представляет собой список с весьма древнего оригинала" /10, с.450-452/.

Далі на дванадцяти сторінках подається повний аналіз рукопису - особливості мови, вживання ісіа, и, ѡ; пом'ягчення, йотація, особливості граматичних форм та синтаксису тощо.

І.І.Соколов виконав палеографічний відбиток та надіслав його у Львів на ім'я А.С.Петрушевича для подальшого спільного вивчення цього рукопису, а вже 25 лютого 1882 року отримав від львівського вченого відповідь. Цей лист І.Соколов передрукував у своїй статті "Мукачевская псалтырь XV века". Наведемо висновки А.С.Петрушевича: "Первое известие о подворной пергаментной рукописи... подал монах Мукачевского монастыря (Кралицкий?) в Львовском "Слове"... однако без всякого подробного описания ее и определения времени, когда, где и кем была написана. Уже тогда заметил я, что рукопись принадлежит к разряду среднеболгарских, а теперь, получив палеографический снимок ее и описание находившихся в ней рисунков, прибавил, что она, по всей вероятности, писана в начале XV ст. Переписчик ее, судя по наречьям особенностям, ...был знаком или стоял уже под влиянием западнославянского языка... Переписчик был жителем прикарпатских стран. Рукопись писана иллирием какого-то румуна Иоанна Логофета, стоящего в службе молдавского господара. Подобного рода изображения на книгах или стенах церковных встречал я на Буковине и

Молдавии, где часто какой-то господарь подносит на руках изображение перковъ или книгу Хрёмовому Святому, здесь Спасителю - не сам Иоанн Логофет, но его ангел Св. І.Богослов, за которым стоит царь Давид, как сочинитель вообще псалтыри" /10, с.452-453/.

Висновки славистів XIX століття, на жаль, лишилися поза увагою сучасних спеціалістів. Введення їх в науковий обіг мало б принципове значення. Як фактор збагачення культурної спадщини краю. Як своєрідний посібник для більш глибокого вивчення інших рукописів та стародруків. Як, хоч і запізнілий, акт вдячності видатному російському науковцю І.І.Срезневському, його колезі по Санкт-Петербургу історикові І.І.Соколову, львівському вченому А.С.Петрушевичу, захарпатському письменникові А.Ф.Кралицькому.

По різних сучасних джерелах Мукачівський псалтир датується чотирнадцятим століттям. Його опис, незначний за обсягом, виконав В.Л.Микитась /4, с.21/. Щоправда, у вступній статті до каталогу він зробив певні застереження з приводу віку псалтыря:

"У фондах музею є два пергаментні рукописи: „Ужгородський полуустав“ на 207 аркушах і „Мукачівський псалтир“ на 143 аркушах. Обидві книги прийнято датувати на пізніше як XIV-XV ст., бо точно визначених дат їх написання нема... Крім названих, інших книг, написаних на пергаменті, в Закарпатті нам не доводилось зустрічати" /4, с.7/.

У цьому ж каталозі В.Л.Микитась подає чорно-білу репродукцію малюнка на звороті першого листа Мукачівського псалтыря /4, с.25/. На сьогодні ця копія - єдина можливість побачити малюнок, де зображені Іісус Христос, цар Давид та Іоанн Логофет. Справа в тому, що у 1971 році Мукачівський псалтир був викрадений з музею. Через певний час його вдалось розшукати, але вже без титульного листа*. (Нажуть, під час суду експерт оцінив цей рукопис аж в 300 карбованців). У 1986-1987 роках він знаходився в Києві на реставрації, сьогодні ж зберігається у фондах краєзнавчого музею.

Л і т е р а т у р а

1. Колосса О. Ужгородський полуустав у пергаментовій рукописі XIV в. - Львів, 1925.

2. [Кралицький А.Ф.] Фома Фомич. Исмаил Иванович Срезневский. Биографический очерк //Свет. - 1867. - № 27.

* "Ужгородський полуустав", викрадений з музею разом із псалтырем, звик безслідно.

3. Кралицкий А. Мукачевская псалтырь XV века. - Карпат. - 1884. - № 4.
4. Микитас В.Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею. Опис і каталог. - Видавництво Львівського університету, 1964.
5. Падяк В. Слідом загубленого листування //Закарпатське правда. - 1988. - 25 грудня.
6. Падяк В. Слідом загубленого листування /Невідомі листи А.Ф.Кралицького до І.І.Срезневського //Дукля. - 1989. - № 4. - С.62-64.
7. Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянских земель. 1839-1842. С приложением карты. - СПб, 1895.
8. Санкт-Петербургские ведомости. - 1876. - № 334.
9. Слово. - 1864. - № 84.
10. Соколов Н.И. Мукачевская псалтырь XV века. - Сборник статей по славяноведению. Составленный и изданный учениками В.Я.Ламакского по случаю 25-ти летия его ученой и профессорской деятельности. - С.-Петербург, 1883.
11. Срезневский И.И. Русь Угорская //Вестник императорского географического общества. - СПб, 1852. - Т.1, отдел 2.
12. Центральный державный архив литературы и искусства СРСР (м.Москва). - ф.436. - Оп.1. - Од.зб.1480. - Арх.1-6.
13. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. - Т.61.

КОСТЯНТИН МАТЕЗОНСЬКИЙ - ПЕРШИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ
МУЗИЧНИЙ ДІЯЧ ЗАКАРПАТТЯ

Цілом природно, що, звертаючи увагу до проблем музики краю, ми звертаємося до її витоків. Одним з фундаторів професійної музики Підкарпатської Русі був Костянтин Матезонський, якому і присвячена ця стаття.

В першій половині XIX ст. на Закарпатті склалися певні умови для успішного розвитку церковного хорового співу. Цей спів знаходив підтримку у діяльності генерального капітулярного вікарія, малинового та владного Івана Чурговича. Професор Я.І.Штернберг писав про нього, як про „людяну високоосвічену, збирача книг, любителя музики та українського співу" /1/.

Костянтин Матезонський
/1794-1858/

Справа: Надпис на могильній
плиті К.Матезонського

Турбувався про розвиток церковного хорового співу і парох-намісник Мукачівського монастиря, письменник, поет і музикант Василь Долгович. «Однотонний спів з унісон, який тримається в більшості випадках при богослужіннях ще і сьогодні, – не міг і не може сприяти розвитку багатоголосся, цієї першої умови хорового мистецтва!» – писав про початок хорового співу на Підкарпатській Русі видатний диригент і пол.ХХ ст. Петро Милославський /2/.

«На той час, – продовжує автор, – Підкарпатська Русь ще не знайшла спосіб традиції і школи хорового співу і тому якісна сторона хорового життя залежала від випадкових причин, від загальної музичності окремих хорів, від смаку та стилю окремих хорових керівників» /3/.

Схожа ситуація мала місце і в І пол. ХІХ ст. Саме тому величезне значення в той час мав приїзд на Підкарпатську Русь невідомого російського емігранта, який перебував тут під вигаданим прізвищем Костянтина Матезонський (1794–1858). Це була людина великих здібностей. Багато дослідників життя Матезонського згадують, що він знав твори О.С.Пушкіна, а визначний культурний діяч краю І.Сілівка у своїх спогадах про музиканта, написаних в 1901 році згадував про переписані Костянтином Матезонським від руки твори великого російського поета /4/.

В літературі існують думки про те, що музикант був близький до декабристів, і через це вимушений був покинути батьківщину після поразки декабристського руху /5/.

Прибувши в Ужгород на початку 1833 року, Костянтин Матезонський запропонував керівникам місцевої греко-католицької єпархії свої послуги в організації хору з учнів духовної семінарії та гімназії. Кращезавець В.Гаджега, «перевідривач» К.Матезонського, так описує цю подію: «Перший раз зустрічаємося з К.Матезонським року 1833 дня 20 апреля, коли консисторія прийняла его аби молодий клир вучував благороднейшому співу» /6/.

Перший концерт хору пройшов в Ужгороді вдало. «Матезонський продемонстрував такий успіх, що слід сего успіха рішено завести хоральний спів до кафедрального храма и его приязно за хор-диригента з порядочною платнею», – читаємо далі у В.Гаджеги /7/.

Це сталося влітку 1833 року, однак керівництво єпархії вимагало, щоб Матезонський показав документи, які засвідчують його особу. Йому запропонували повернутися на попереднє місце роботи в Перемишль «за бумагами». Але так як їх там не було, Костянтин

Матезонський доїхав до Мукачєва, звідти дав знати єпархіальному начальству, що його не пропустили в Галичину /8/.

В Мукачєві він зупинився в монастирі у пароха-намісника Василя Долговича, де прожив майже рік. За цей час В.Долгович звернувся з листами до генерального капітулярного вікарія Івана Чурчанича, в яких запитує, чи «достане повасу Матезонський без паспорта чи ні?» Восени 1834 року Матезонський отримує лист з Ужгороду, в якому єпархія дає згоду взяти його на службу без документів. Про це читаємо у В.Гаджеги: «...От того часу стався Константин Матезонский стало выменованым хор-регентом, платня его впровадил четвертьрочно тридцять флор., а кромь того подали му в семінарії бесплатно квартиру и харчована» /9/. Так було створено перший на Закарпатті багатоголосий хор «Гармонія». Знаменно, що він був і першим поліфонічним хором взагалі в усіх Австро-Угорщині /10/.

В діяльності Костянтина Матезонського та створеного ним хору «Гармонія» нас цікавить більше музична сторона справи, але в історичній літературі залишилося дуже мало фактів пов'язаних саме з нею. Відомо, що хор «Гармонія» виконував та пропагував досягнення передової культури Росії, зокрема творчість композиторів Д.Бортнянського, О.Верстовського та інших музичних митців, зразки російської та української народної пісні, яка сприяла посиленню самосвідомості населення Підкарпатської Русі /11/.

Особливо подобався Костянтину Матезонському романс «Черная моль» Олексія Верстовського на слова О.С.Пушкіна. Очевидно, в обставинах написання цього вірша були пов'язані деякі матеріальні обставини музиканта і Матезонський дав визначити одинищенний романс своїм учням.

Спробуємо встановити, скільки ж учнів співало у першому поліфонічному хорі Підкарпатської Русі? Відповідь знаходимо у Василя Гаджеги: «Сучасно (1842 р.) заздал Матезонський и одну другу просьбу, де просить становити якийсь гонорар хлопцям в хорь. аби рещайше ходили на проби и в хорь співали. Консисторія и се просьбу выполнила, власне становили кожному из 10 хлопцям, как в хорь співали, ровно 5 флор. дати в гонорар из нассы церкви кафедральной» /12/.

На слідуючий рік Матезонський збільшив кількість співакчл у хорі на 11 чоловік, яким «...выпроси гонорар из той причини, что индан, если менше их е, не може их добра подылати по голосах» /13/.

Консисторія вислухала це прохання і „дозволила и смъ по 5 флор. рочно в гонорар, зачавши от 1845, од коли зачали в хоръ співати" /14/.

Важливим, на наш погляд, є питання про репертуар першого багатоголосого хору „Гармонія". Деякі відомості про твори, які виконував цей колектив, знаходимо у листі Івана Сільван до колишнього керівника хору „Гармонія", а на час написання листа (1901 р.) „хустського пароха" професора Івана Бокман: „Репертуарь хора въ то время состоялъ изъ литературныхъ пьесъ, которыя пѣлъ хоръ „рецитандо"; но кромѣ того пѣла Гармонія и композиции Бортянскогo" /15/.

Лепіш цієї програми був надзвичайним, всі тільки і говорили про Матезонського та про його чудовий сліз. Постає питання, звідки ж такі точні дані мав Іван Сільван? Справа в тому, що інформація про події біля як п'ятидесятирічної давності зберігалася в місейному архіві Івана Сільван (1838-1904), колишнього учня російського емігранта.

Цікаві відомості про життя і творчість Івана Антоновича Сільван знаходимо у роботі „Очеркъ нараторусокой литературы" Євгенія Недзельського, яка побачила світ у 1932 році в Ужгороді /16/.

І. Сільван народився в 1838 році в селі Сукоко, що на Свалявині. Початкову школу закінчив у рідному селі, далі продовжував освіту в Ужгородській гімназії і навчався на богословському факультеті в Будапешті. У 1862 році єпископ Василь Попович посвятив його в священнослужителі. До своєї смерті в 1904 році Іван Сільван займав приходські кафедри у різних храмах Підкарпатської Русі, користуючись загальною повагою та пошаною /17/.

Аналізуючи літературно-поетичну творчість Івана Сільван автор виділяє в окрему групу „релігійные стихотворенія, зьявляе церковныя пѣснопѣнія, которыя онъ писалъ спеціально для обогащенія пѣвческаго репертуара, какъ напр. „Славословье пойте во зні", „Ангели встать", „Христосъ на материнскомъ лонѣ" /18/.

Багато з церковних пісень І. Сільван, - відомі як Недзельський, - увійшли до церковного збітку і виконувалися на просязі довгого часу /19/.

Перед нами розкрилася ще одна грань таланту Івана Сільван, а саме його музична обдарованість. Отже, є підстава вважати І. Сільван одним з творців церковної музики нашого краю другої половини XIX ст.

Повертаючись до діяльності фундатора професійної музики Підкарпатської Русі Костянтина Матезонського, слід зазначити, що доки надовго з'єднала цих двох видатних людей і І. Сільван зазначив нам багато цікавих фактів про життя та творчість першого професійного музиканта нашого краю. І. Сільван так описує риси характеру „батька": „Матезонскій был человеком не дуже соощителными. Выступ Матезонского открытій, рѣшительными и характер его криккій. В манерѣ его находилася определенная знатность. Былъ другомъ порядка и точности" /20/.

Продовжуючи характеристику Матезонського, автор відзначає, що „...любил скорѣе дати, какъ от другого что нибудь приняти. Дѣла о которыхъ говорил не увеличивалъ, но точно и верно предлагалъ своимъ слушателямъ. Дожь не вышло изъ его усть никогда. Былъ муком данного слова и всегда додержалъ слово. Душевный артистичарь. Былъ релігійнымъ человекомъ" /21/.

Цей портрет доповнює його як музиканта, але як важливо довідати його професійну діяльність.

У роботі „батько" охарактеризований автором спілкуючи членом: „Якъ диригентъ до последней минуты выкористалъ время для обучения хора. Къ путкамъ дѣтей относился дуже терпеливо. Если разсердился ударилъ смычкомъ по головахъ малыхъ гармонистовъ такъ, что смыкъ въ сто кусахъ разлетался по воздуху. При ошибочномъ пѣніи хора, подержалъ спокойствие и самъ пѣлъ основную часть мелодіи, пока хоръ не возвратился къ порядочной мелодіи" /22/.

Костянтин Матезонскій постійно перебував в Ужгороді, за виключенням від'їздів хору на концерти за межі міста. В пам'яті нападків зберігся виступ хору „Гармонія" ужгородського кафедрального храму під час обряду поховання Працькського єпископа Григорія Тарновича в 1841 році, де хор виконував відому Пам'ятку в обробці К. Матезонського, та виступ хору в „Натороля-Уйгель" 1848 року /23/.

Один із перших дослідників життя та творчості Костянтина Матезонського З. Гаджега, не знайшовши жодного власного твору „батька" в архіві хору, стверджував, що „Матезонскій хоть и власныхъ творевъ не писалъ и такъ не має оригинальныхъ композицій, однакъ прилично списовалъ церковныя співы. Съ твори его передали и на нашъ языкъ" /24/.

Цікаві факти про відносини, що склалися між О. Духновичем та К. Матезонським знаходимо у циклі статей нараторуського журналіста другої половини XIX ст. Олександра Гомічкова (1830-1892) на-

друкованих у газеті „Карпати“ (1885 р.) під загальною назвою „Из моих записок“. Автор стверджував, що Духнович був дружителю з „батьком“. Коли „будитель“ спробував дізнатися про тасмичне походження музиканта, напоївши свого співрозмовника вином, К. матезонський різко підвівся і сказав: „Звеш куди сягаеш, російина тасмичце не видасть“ /25/.

Оцінюючи значення творчої діяльності К. Матезонського, І. Сильвай у вказаному вище листі відзначає, що „значеніе культурной работы Матезонского есть великое“ і він „як русский человек, славянинъ осмысляет хоральное пьніе, которое является первым в этой области Махарицямъ“ /26/.

Помер Константин Матезонський у 1858 році, віддавши музичному співу Підкарпатської Русі 25 років свого життя. „Смерть постигла Матезонского 26 декабря следующего года 1858, - пише В. Гаджега, - за сям дивном хворотою запальня печини (майже)“ /27/.

За четверть століття „батько“ виховав плеяду хоральних музикантів, які продовжували традиції його школи. Символічно, що ці учні Константина Матезонського знаходилися біля „батька“ в останній момент його життя. Біля постелі помираючого вчителя читали молитви на „моходь дуні“ Андрій Мехрацій та Іван Сильвай, а в момент останнього подиху „батька“ був присутній майбутній диригент хору „Гармонія“ Михайло Лихварчин.

Таким чином перед нами зі сторінок історичних документів Константин Матезонський - перший професійний музичний діяч Закарпаття.

Л и т е р а т у р а

1. Итернберг Я.И. Мир поэзии и дружи. - Ужгород, 1979. - С.158.
2. Мидлодавскій П. Хоровое пьніе на Подкарпатской Русии //Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. - Ужгород, 1936. - С.125.
3. Там же. - С.125-126.
4. Урїль Метеорт: Константинъ Матезонскій //Подкарпатскій земледельскій календарь за годъ 1934. - С.60.
5. Итернберг Я.И. Вказана праця. - С.156.
6. Гаджега В. Константин Матезонскій (1794-1858), перий хордиригент гр.-кат. церкви в Ужгороді //Подкарпатська Русь. Рочник VI, число I, Ужгород, януар 1929. - С.2.
7. Там же.

8. Там же. - С.5.
9. Гаджега В. Вказана праця. - С.6.
10. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. - К., 1969. - С.21.
11. Итернберг Я.И. Вказана праця. - С.164.
12. Гаджега В. Вказана праця. - С.32-33.
13. Там же. - С.33.
14. Там же.
15. Урїль Метеорт: Константин Матезонскій //Подкарпатскій земледельскій календарь за годъ 1934. - Ужгород, 1933. - С.56.
16. М.А.Сильвай (Урїль Метеорт) Врєнній Надзельскій. Очерки карпаторусской литературы. - Ужгород, 1932. - С.211-220.
17. Там же. - С.212.
18. Там же. - С.213.
19. Там же.
20. Урїль Метеорт: Константин Матезонскій //Подкарпатскій земледельскій календарь за годъ 1934. - Ужгород, 1933. - С.60.
21. Там же.
22. Там же.
23. Там же.
24. Гаджега В. Вказана праця. - С.34-35.
25. Ролічков А. Из моих записок // Константин Матезонскій //Карпати. - 1885. - 28 фебруара.
26. Урїль Метеорт: Константин Матезонскій. - С.60.
27. Гаджега В. Вказана праця. - С.35.